

حقوق مالکیت معنوی

جلد اول

دکتر اسدالله امامی

چاپ چهارم: بهار ۱۳۹۹

بنیاد حقوقی میزان

پيش گفتار

كزين برتر اندیشه بر نگذرد

به نام خداوند جان و خرد

کتاب حاضر جلد اول حقوق مالکیت معنوی است که موضوع آن آثار فکری یا آفرینه ادبی و هنری است. در این کتاب از کلیات و قواعد عمومی راجع به حق مالکیت فکری و مسائل مربوط به آفرینه آثار مختلف ادبی، علمی و هنری و چگونگی پیدایش این گونه مالکیت و سیر تحول آن در جهان و سیستم حقوقی ایران بحث خواهد شد.

جلد دوم مالکیت معنوی راجع است به حق مالکیت صنعتی و تجاری و مسائل مربوط به آن که متعاقباً ارائه می گردد.

علت جدا کردن مالکیت آثار فکری از مالکیت صنعتی این است که هر یک از این دو نوع مالکیت، دارای اوصاف و مسائل خاص خود است و هر کدام نیاز به بررسی جداگانه دارد.

مالکیت معنوی اعم از مالکیت فکری و مالکیت صنعتی در جهان کنونی قلمرو گسترده ای پیدا کرده و هر دو نوع این مالکیت وارد عرصه مادی و اقتصادی شده، از مرزها گذشته و به تجارت جهانی پیوسته است.

امروزه مالکیت معنوی با توجه به اهمیت موضوعات آن به صورت رشته ای مستقل درآمده با عنوان خاص و شکلی کاملاً تخصصی در دانشگاه های جهان تدریس می شود. در کشورهای پیشرفته و همچنین در کشورهای در حال توسعه با توجه به نیاز جوامع مختلف و ارزشهای مادی و معنوی آثار فکری مقررات و ضوابط دقیق و مفصلی در زمینه مالکیت فکری و معنوی به وجود آمده است و رویه قضایی اکثریت این کشورها نیز به منظور راه گشایی و حل معضلات و مشکلات ناشی از حقوق این گونه مالکیت ها نقش ارزنده ای ایفا میکنند.

وابستگی ممالک بزرگ جهان با همدیگر و ارتباط مادی و معنوی مردم سرزمین های مختلف دنیا، خصوصاً توسعه تکنیک ارتباطات و گستردگی روابط باعث شده است که عرصه بین المللی، مسایل جدیدی پیش آید و در زمینه های گوناگون از جمله در زمینه حقوق ناشی از مالکیت فکری و صنعتی، مشکلات و معضلات فراوانی پدیدار گردد که حل این مسایل از طریق کنوانسیون ها و معاهدات و مقاوله نامه های بین المللی، امکان پذیر خواهد بود.

کنوانسیون ها و میثاقی های جهانی علاوه بر حل اختلافات و مناقشات بین المللی، در ایجاد وحدت رویه به منظور رفع تعارض قوانین کشورها و پیدایش اصول کلی علمی و منطقی در مراودات دول و ملل جهان، نقش ارزنده ای بر عهده دارند که تا حدود زیادی به صلح جهانی کمک خواهد کرد.

از آن جایی که حمایت از آثار فکری و صنعتی، در رشد و تعالی اندیشه های علمی، سیاسی، اجتماعی اخلاقی و توسعه اقتصادی هر جامعه تأثیر انکار ناپذیری دارد، تمامی کشورهای پیشرفته و نیمه پیشرفته یا در حال توسعه، دریافته اند که جامعه نیاز فراوانی به وجود مقررات حمایت کننده از پدیدآورندگان آثار فکری و صنعتی دارد. بنابراین هم گام با تحولات ملی و فراملی، در صدد ایجاد مقررات جدید با اصلاح و تکمیل ضوابط موجود در زمینه حقوق مالکیت معنوی هستند و در این خصوص تلاش مستمری دارند و از جریانات بین المللی غافل نمی مانند. در ایران پس از تصویب قانون ثبت علائم و اختراعات در سال ۱۳۱۰ شمسی، اولین قانون به منظور حمایت از مالکیت فکری، در سال ۱۳۴۸ تحت عنوان قانون حمایت حقوق مؤلفان و مصنفان و هنرمندان به تصویب رسید و در پی آن، قانون دیگری به نام قانون ((ترجمه و تکثیر کتب و نشریات و آثار صوتی)) در سال ۱۳۵۲ و سپس قانون حمایت از حقوق پدیدآورندگان نرم افزارهای رایانه ای در سال ۱۳۷۹ به تصویب رسید که در مقایسه با قوانین مترقی کنونی موجود در کشورهای پیشرفته جهان ضوابطی ابتدایی ناقص و نارسا برای رفع مشکلات موجود در تأمین نیاز جامعه است که احتیاج به اصلاح و تکمیل دارد.

اخیراً اولیاء امور و مسؤولان و دست اندرکاران به نواقص موجود در این زمینه پی برده و در صدد رفع نواقص و تکمیل ضوابط موجود برآمده اند و اقدامات مقدماتی نیز صورت گرفته و پیش نویسی بنام قانون حمایت از مالکیت ادبی و هنری از طرف دولت به وسیله سازمان ثبت اسناد و املاک کشور و وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی تهیه و تنظیم شده است که در این کتاب مورد بحث قرار خواهد گرفت.

علاوه بر ضرورت تکمیل قوانین و ضوابط موجود در زمینه مالکیت فکری، لازم است مقدمات و اسباب الحاق به کنوانسیونهای بین المللی، نظیر کنوانسیون معروف برن که از جمله مهم ترین و اساسی ترین کنوانسیونهای راجع به مالکیت فکری و پایه بنیادین این نوع مالکیتها است فراهم گردد. که متأسفانه تاکنون تصمیمی در این زمینه ها اتخاذ نگردیده است، هر چند کشور ایران به بعضی از کنوانسیونهای بین المللی، از جمله کنوانسیون بین المللی پاریس برای حمایت از مالکیت صنعتی و تجاری و کشاورزی در سال ۱۳۳۷ و کنوانسیون تأسیس سازمان جهانی مالکیت معنوی «وایپو» در سال ۱۳۸۰ و موافقت نامه مادرید راجع به ثبت بین المللی علائم و پروتکل مربوط به آن در سال ۱۳۸۱ پیوسته است ولی این اقدامات کافی نبوده و وافی به مقصود نیست؛ زیرا به عنوان مثال شرط الحاق به سازمان تجارت جهانی که برای ایران بسیار ضروری است، پذیرش موافقت نامه جنبه تجاری حقوق مالکیت فکری (موافقت نامه تریپس) است که این موافقت نامه علاوه بر در بر داشتن اصول کنوانسیونهای مهم راجع به مالکیت فکری حاوی ضوابطی راجع به جنبه های مرتبط با تجارت حقوق مالکیت معنوی است که وسیله ای مؤثر در تجارت بین المللی و توسعه ابداعات تکنولوژیک و انتقال و گسترش تکنولوژی است تا منجر به رفاه اقتصادی و اجتماعی گردد.

بنابراین هرگاه ایران یا هر کشور دیگری تمایل داشته باشد به عضویت سازمان تجارت جهانی درآید باید اصولی را که از آثار فکری و ادبی در سطح بین المللی حمایت می کند بپذیرد.

همان طور که اشاره شد، در حال حاضر عضویت در سازمان جهانی تجارت برای هر کشوری ضرورت دارد بنابراین تردید در پذیرش اصول حمایتی بین المللی مالکیت فکری و ادبی و در نتیجه عدم عضویت در سازمان تجارت جهانی، سبب عقب ماندگی همه جانبه کشور است و این عقب ماندگی زبانهای به بار می آورد که در آینده جبران ناپذیر خواهد بود؛ زیرا امروزه در جهان تجارت و دنیای رقابت لحظات و دقیقه ها ارزش فوق العاده ای دارند و توفیق هر ملتی در گرو بهره گیری به موقع از این فرصتها است.

در ایران همانند بسیاری از کشورهای دنیا موضوع آموزش حق مالکیت فکری و معنوی در سالهای اخیر به عنوان درس دانشگاهی مطرح و مورد توجه وزارت علوم قرار گرفته است. در حدود پانزده سال قبل برای نخستین بار تدریس حقوق مالکیت معنوی، جدای از درس حقوق اموال و مالکیت مادی به عنوان واحد درسی علیحده در برنامه درسی دانشکده های حقوق دانشگاه ها گنجانده شد که تدریس آن به این جانب نیز محول گردید.

با توجه به تعداد واحد و ساعات تدریس (یک ساعت در هفته)، خلاصه ای از موضوعات و مطالب اساسی حق مالکیت ادبی و هنری و مالکیت صنعتی و خصوصیات و آثار حقوقی مالکیت معنوی به صورت جزوه درسی تهیه و برای دانشجویان در سطح کارشناسی ارائه گردید که به علت جدید بودن موضوع و تازگی مسائل آن، توجه دانشجویان را به خود جلب کرد و مورد استقبال قرار گرفت. اشتیاق و استقبال دانشجویان انگیزه ای شد تا زمینه برای مطالعه و بررسی بیشتر فراهم گردد که در نتیجه کتاب حاضر، حاصل آمده است.

همان طور که اشاره شد در حال حاضر با توجه به اهمیت موضوع مالکیت معنوی و آثار همه جانبه آن در دوره کارشناسی ارشد حقوق این نوع مالکیت به صورت رشته ای مستقل و تخصصی تدریس میشود که در ایران نیز این رشته، اخیراً در دانشگاه ها، دایر شده و عده ای در این زمینه مشغول تحصیل هستند.

مالکیت معنوی با قلمرو گسترده خود دارای جنبه های گوناگون فرهنگی هنری اخلاقی، اجتماعی، اقتصادی و حقوقی است که هر جنبه آن بررسی خاص خود را می طلبد. آنچه در این کتاب مورد بررسی قرار گرفته دیدگاه حقوقی مالکیت ادبی و هنری است و ابعاد دیگر این نوع مالکیت از بحث این کتاب خارج است.

در تنظیم مطالب و موضوعات کتاب حاضر به نکات زیر توجه شده است:

- ۱- تلاش به عمل آمده است که در ارائه مطالب نظم منطقی رعایت گردد.
- ۲- سعی شده است در تنظیم موضوعات حتی الامکان ساده نویسی مراعات شود.
- ۳- به منظور نشان دادن جایگاه مالکیت فکری در قلمرو علم حقوق به چگونگی پیدایش این نوع مالکیت و سیر تحول و نحوه تکامل آن در حد لزوم توجه و به آن پرداخته شده است.

- ۴- بحث اساسی و اصلی کتاب حاضر اختصاص به ضوابط و قواعد کلی حاکم در سیستم حقوقی ایران دارد ولی با توجه به جوان بودن این نوع مالکیت و تازگی موضوعات آن و نداشتن سوابق طولانی در حقوق کلاسیک ایران و عدم شناسایی این نوع مالکیت در حقوق اسلام و فقه امامیه به منظور روشن تر کردن زوایای تاریک مالکیت فکری و نواقص آن و برطرف کردن کاستیهای موجود در حقوق ایران به بررسی ضوابط کشورهای دیگر از جمله فرانسه آمریکا، انگلستان، آلمان و مصر و دیگر ممالک مهم جهان و کنوانسیونهای بین المللی پرداخته شده و با سیستم حقوقی ایران مقایسه گردیده است.
- ۵- تحولات مهم جهانی در زمینه حق مالکیت فکری و چگونگی عمل کرد سازمان های وابسته به این نوع مالکیت و میثاقهای جهانی مالکیت معنوی و سیاست ایران در برابر کنوانسیونهای مربوط از نظر داخلی و بین المللی مورد بررسی قرار گرفته است.
- ۶- با توجه به این که مالکیت فکری در ایجاد حق مالکیت صنعتی نقش اساسی و بنیادی دارد و زمینه ساز توسعه مالکیت صنعتی است بررسی مطالب و مسائل مربوط به مالکیت فکری در اولویت قرار گرفته است.
- ۷- بعضی از مسایل و موضوعات مالکیت معنوی نظیر آثار و هنر موسیقی، نقاشی، عکاسی، مجسمه سازی، خطاطی، معماری، طراحی، گرافیک، فیلم سازی، نرم افزارهای رایانه ای و امثال آنها نیاز به بررسی و تحقیق علیحده از جانب متخصصان دارد که امید است در آینده نزدیک این بررسی ها صورت پذیرد.

متصل گردان به دریاهاى خویش

قطره دانش که بخشیدی ز پیش

در پایان این گفتار بر خود لازم میدانم از استاد بزرگوار جناب آقای دکتر سید حسین صفایی که همیشه و همه وقت مشمول عنایات و الطاف بی دریغ ایشان بوده و هستم و در تدوین مطالب این کتاب و رفع ابهامات مربوط به موضوعات آن از نظریات استاد محبوب بهره گرفته و حتی از کتابخانه شخصی ایشان در این زمینه استفاده کرده ام قدردانی و سپاسگزاری کنم.

دکتر اسدالله امامی

تابستان سال ۱۳۸۶